

ולוואי שיתפלל אדם כל היום

מים ראשונים: כבר זכינו להשלים את הדף [עיון תפילה](#) שם דרשנו בחשיבותה של התפילה כעניין מרכזי בעולמו של האדם המאמין ונראה שאין צורך לשוב ולהכביר על כך מילים. שם גם הזכרנו את האמירה: "ולוואי שיתפלל אדם כל היום" ואת נושא ריבוי תפילה. אם "לוואי שיתפלל אדם כל היום" נשמע בצד הכמותי, 'עיון תפילה' נשמע בצד האיכותי, ויש איפוא מה להוסיף ולדרוש. אך באמת, נראה שאלה שני צדדים של אותה מטבע¹ כאשר בתווך עומדת כוונת התפילה. נתמקד איפוא הפעם בנושא "ולוואי שיתפלל אדם כל היום" וריבוי התפילה. ואם נכפול ונחזור על מקורות שכבר הבאנו בדפים קודמים, כבר אמרו חכמים: "אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש" (מגילה ג ע"א).

ויחי ויתן לו מזהב שָׁבָא ויתפלל בעדו תמיד כל היום יברכהו: (תהלים עב טו).²

ספרי דברים פסקא שמב פרשת וזאת הברכה – ברכה ותפילה, מי קודם?

"וזאת הברכה" הרי זה מוסיף על ברכה ראשונה. ואיזו היא? "תפילה למשה איש האלהים" (תהלים צ א).³ ועדין הדבר תלוי, אין אנו יודעים אם תפילה קודמת לברכה, אם ברכה קודמת לתפילה. כשהוא אומר: "וזאת הברכה" – הרי תפילה קודמת לברכה, ואין ברכה קודמת לתפילה.⁴

מסכת ברכות דף לא עמוד א – קול וכוונה בתפילה

אמר רבי חייא בר אבא: לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו חלונות, שנאמר: "וְכִי־יִפְתָּח־לֶה בְּעֵלְיָתָהּ".⁵ יכול יתפלל אדם כל היום כולו – כבר מפורש על ידי דניאל: "וְזָמְנִין תְּלַתָּה בְיוֹמָא הוּא בְרַךְ עַל בְּרִכּוּהִי וּמְצַלָּא".⁶ יכול מְשַׁבָּא לגולה הוחלה?⁷ – כבר נאמר: "דִּי הוּא עֵבֵד מִן קִדְמַת דְּנָה".⁸ יכול יתפלל אדם לכל רוח שירצה? – תלמוד

¹ המונח מטבע קשור לנושא התפילה. נשאר זאת בשלב זה כחידה לקורא.

² לא בטוח שפסוק זה שייך לנושא שלנו, אבל כמנהגנו לפתוח בפסוק מהמקרא זימן לנו החיפוש במחשב פסוק זה. פרק עב בתהלים הוא שיר ושבח למלך (שלמה? ראו הפסוק הראשון והאחרון בפרק), כולל גדולתו ושבח מעשיו הטובים בהנהגת העם בכלל והדאגה לעניים ולחלשים בחברה, בפרט. רד"ק מפרש שמדובר על הקשר בין המלך שדואג לעני: "ויחי – כמו: וחי אחיך עמך. ויתן לעני מהונו שיחיה עמו", והעני מצדו: "ויתפלל בעדו תמיד - העני יתפלל בעד המלך תמיד ויברכהו כל היום, רצונו לומר כל הימים". כך בדומה מפרש גם אבן עזרא. ופירוש דעת מקרא מציע שמדובר על כלל העם שמחזיר טובה למלך: "מלך צדיק הנוהג כך, אהוב על העם וכל העם מתפללים להצלחתו. כל היום יברכהו – תמיד יברך העם את המלך". אבל רש"י מפרש שמדובר בקשר בין המלך והקב"ה: "ויחי - שלמה: ויתן לו – הקב"ה מזהב שבא ... ויתפלל בעדו תמיד - היא התפילה היא הברכה - כשהקב"ה אומר לאדם: ברוך תהיה, לשון תפילה הוא". ומתפילת העם אל מלך בשר ודם נוכל ללמוד לתפילת האדם אל הקב"ה.

³ הדרשן מחפש פשר לוא"ו שבמילה: "וזאת הברכה" שנראית כממשיכה ומוסיפה על מה שכבר נאמר קודם. הצעה אחת שם היא שברכת משה היא המשך לברכתו של יעקב: "הרי זו מוסיף על ברכה ראשונה שברכס יעקב אביהם". ראו דברינו [וזאת הברכה](#).

⁴ הוא"ו מרמזת שקדם לברכה משהו. ומהו זה? זו "תפילת משה איש האלהים". פרק בתהלים קדום לפרשה בבתורה! אך הוויכוח לא נגמר. ראו פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) נספחים א - וזאת הברכה: "וזאת הברכה. ר' איבו אמר: תפילה קודמת לברכה. מאי טעמא? על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא (תהלים לב ו), ואחר כך ברכה (בפרק לג הסמוך?). ורבנן אמרין: ברכה קודמת לתפילה. מאי טעמא? ברוך "י לעולם אמן ואמן (תהלים פט נג), ומה כתוב בתורה: תפילה למשה איש האלהים". בא רש"י שראינו בהערה 1 ומסכם במשפט זהב: **היא התפילה היא הברכה**. בא מדרש פסיקתא דרב כהנא ומזכיר לנו את הפסוק בתהלים: "על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא" ממנו אפשר אולי ללמוד שאדם יכול להתפלל בכל עת שמצויה לו, או בכל עת שימצא את עצמו משתוקק להתפלל. וכל זה ע"ס פסוקי ספר תהלים שקשור מאד לנושא התפילה.

⁵ להלן הפסוק המלא שקטעים ממנו יופיעו עוד בהמשך הדרשה, דניאל פרק ו פסוק יא: "וְדַנְיָאֵל קָדִי יָדַע דִּי רִשִׁים קְתָבָא עַל לְבִיתָהּ וְכִי־יִפְתָּח־לֶה בְּעֵלְיָתָהּ נִגְדַּת רִשְׁלָם וְזָמְנִין תְּלַתָּה בְיוֹמָא הוּא בְרַךְ עַל בְּרִכּוּהִי וּמְצַלָּא וּמוֹדָא קִדְּם אֱלֹהֵהּ כִּלְ קַבְּלַת דִּי הוּא עֵבֵד מִן קִדְמַת דְּנָה". תרגום בסיוע דעת מקרא: "ודניאל כאשר ידע כי נרשם הכתב, בא לביתו, וחלונות פתוחים לו בעלייתו כנגד ירושלים, ופעמים שלוש ביום הוא בורך (כורע) על ברכיו ומתפלל ומודה לפני אלוהיו, כל עומת אשר היה עושה מלפני זה". עניין זה של תפילה כנגד החלונות דווקא (במקומות אחרים משמע שתפילה טובה היא כנגד הכותל או הקיר כחזקיהו) הוא נושא לעצמו שקשור בחלונות שהיו בבית המקדש ובחלונות שברקיע. ראו בתי מדרשות מדרש כתפוח בעצי היער החלונות שמשם ראה כשעלה לרקיע: "חלונות של תפילה, חלונות של בקשה, חלונות של בכיה", של שמחה, של שובע, רעב, עושר עניות ועוד.

⁶ מהתשובה שמתפללים שלוש פעמים ביום אנו למדים שבאמירה "תפילה כל היום" אין הכוונה שאדם ימלא את יומו בתפילה ולא יעשה שום דבר אחר: מלאכה, לימוד תורה, דרך ארץ, אלא שלא יתפלל בכל רגע שנראה לו ושלא במועדי התפילות הקבועות. אבל אדם שמקפיד על מועדי התפילה (לצד מלאכה, תורה, גמ"ח ודרך ארץ), האם רשאי להוסיף תפילה? "להתפלל כל היום" במובן שמוסיף תפילות במהלך היום באופן ספונטני, ברגעי שמחה וסיפוק כברגעי צרה ודאגה, מעבר לתפילות הקבועות?

⁷ שמנהג התפילה הקבוע שלוש פעמים ביום החל רק מהירידה לגלות בבל אבל לפני כן, ואולי בארץ ישראל גם אחרי כן, יכול אדם להתפלל בכל עת שירצה?

⁸ מקדמת דנא. ראו דברינו [תפילות אבות תקנום](#) בפרשת וירא. ושם גם שיטת ר' יהושע בן לוי שהתפילות הן על סדר העבודה במקדש. האם בגלל קביעות זמנים אלה אין להוסיף? למה לא נראה אותם כמינימום כמו שהגמרא אכן מסבירה במשפט הבא? אם למדנו תפילה מהאבות, האם נאמר שתפילת יעקב לפני המפגש עם עשו הייתה בהכרח באחד מזמנים אלה? ואם למדנו את סדר התפילות מעבודת בית המקדש, בפרט משני קרבנות התמיד שחירת ולפנות ערב (מה שבאמת מותיר את תפילת ערבית כספק חובה ספק רשות משום שלא היו קרבנות קרבים בלילה), הרי קרבנות נדבה ועולה של יחידים הוקרבו כל היום כולו!

לומר: "נַגְד יְרוּשָׁלַם"⁹. יכול יהא כוללן בבת אחת - כבר מפורש על ידי דוד, דכתיב: "עָרְב וְבִקְר וְצָהָרִים אֶשְׁיָחָה וְאֶהְיֶה וְיִשְׁמַע קוֹלִי" (תהלים נה יח).¹⁰ יכול ישמיע קולו בתפילתו? - כבר מפורש על ידי חנה, שנאמר: "וקולה לא ישמע". יכול ישאל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל? - כבר מפורש על ידי שלמה, שנאמר: "לשמוע אל הרנה ואל התפילה", רנה - זו תפילה, תפילה - זו בקשה.¹¹

אין אומר דבר בקשה אחר אמת ויציב, אבל אחר התפילה - אפילו כסדר וידוי של יום הכפורים אומר. איתמר נמי, אמר רב חייא בר אשי אמר רב: אף על פי שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפילה, אם בא לומר אחר תפילתו, אפילו כסדר של יום הכפורים - אומר.¹²

מסכת ברכות דף כ"א עמוד א - שיטת ר' יוחנן, יתפלל כל היום

ורבי אלעזר אמר: ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא - חוזר וקורא קריאת שמע, ספק התפלל ספק לא התפלל - אינו חוזר ומתפלל. ורבי יוחנן אמר: ולוואי שיתפלל אדם כל היום כולו.¹³

ירושלמי ברכות פרק א הלכה א - שיטה נגדית, לא להתפלל בספק

ר' זעירא בשם רב ירמיה: ספק בירך על מזונו ספק לא בירך - צריך לברך, דכתיב: "ואכלת ושבעת וברכת" [דברים ח י].¹⁴ ספק התפלל ספק לא התפלל - אל יתפלל. ודלא כרבי יוחנן, דאמר ר' יוחנן: ולוואי שיתפלל אדם כל היום כולו. למה - שאין תפילה מפסדת.¹⁵

ירושלמי ברכות פרק ד הלכה ד - הצורך לחדש

מתניתין: ר' אליעזר אומר: העושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים ...

גמרא: ר' אבהו בשם ר' אלעזר: ובלבד שלא יהא כקורא באיגרת. ר' אחא בשם ר' יוסי: צריך לחדש בה דבר בכל יום ... רבי אליעזר היה מתפלל תפילה חדשה בכל יום. רבי אבהו היה מברך ברכה חדשה ...¹⁶ היה עומד

⁹ כדברי שלמה בתפילתו בחנוכה המקדש: "וְהִתְפַּלְלוּ אֶל ה' דָּרָךְ הָעִיר אֲשֶׁר בְּחֶרֶתָּ בָּהּ וְהִבִּיתָ אֲשֶׁר בָּנִיתָ לְשִׁמְךָ" (מלכים א ח מד).
¹⁰ שאלה ותשובה זו מחזקות את הקביעה של שלוש תפילות ביום לפחות ובמועדים קבועים, אבל אין לשמוע ממנה שלא להוסיף תפילות. וחיידה/שאלה: באיזה מצב ייתכן שאדם אומר שלוש פעמים תפילת שמונה עשרה, כמעט ברצף?

¹¹ הגמרא ממשיכה בדינים נוספים הקשורים בתפילה: איסור הגבהת הקול, סדר התפילה: קודם שבח - רינה ואח"כ בקשת הצרכים - תפילה. ויש לשים לב לשימוש הדו-משמעי של המילה תפילה במשפט אחד. תפילה במובן של דברי שבח והודיה ותפילה כבקשת צרכים. זו קודמת לזו. חלק זה נוגע פחות לנושא שלנו, אבל ההמשך שיבוא מיד, אולי כן. ואגב, כל מה שקראנו בגמרא עד כאן יסודו בתוספתא ברכות פרק ג הלכה ו ונדרש גם בדברים רבה בתחילת פרשה ב, פרשת ואתחנן.

¹² להלכה, ראו רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ו הלכה ב: "המתפלל עם הציבור לא יאריך את תפילתו יותר מדאי. אבל בינו לבין עצמו הרשות בידו. ואם בא לומר אחר תפילתו אפילו כסדר וידוי יום הכפורים - אומר. וכן אם רצה להוסיף בכל ברכה וברכה מן האמצעיות מעין הברכה מוסיף". ראו גם שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן קיט: "... ומכל מקום כשמוסיף לצורך יחיד, לא יאריך אפילו הוא מעין הברכה, או בשומע תפילה. אבל לאחר התפילה, קודם שעקר רגליו רשאי להאריך אפילו כסדר יום הכפורים". ראו גם שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפילה סימן קכב סעיף א שצריך להפסיק כרגע ששליח הציבור מתחיל "לסדר תפילתו". אבל תוספת זו היא "לאחר התפילה", היינו לאחר תפילת העמידה ובעצם כחלק מסיומה. ועדיין נשאל: שלא במקום נוסח התפילה שטבעו חכמים וזמני שלוש התפילות, בראם מותר להוסיף תפילות במהלך היום וללא קשר לתפילות הממוסדות?

¹³ כאן מוצגת בבירור שיטת רבי יוחנן במילותיו: "ולוואי שיתפלל אדם כל היום כולו" (ולא כאמירה אגב שאלה כמו לעיל: "יכול יתפלל אדם כל היום כולו?"). רבי אלעזר סבור שקריאת שמע היא מהתורה (דאורייתא) ולפיכך אם אדם מסתפק אם קרא או השלים קריאת שמע - יחזור ויקרא. אך תפילה שהיא מדברי חכמים (מדרבנן) - לא. רבי יוחנן יכול להסכים שהתפילה היא מדרבנן, אבל לשיטתו מי שמסתפק אם התפלל או לא, יחזור ויתפלל משום הכלל: "ולוואי שיתפלל אדם כל היום כולו". ראו בעיונים שטיינזלץ על אתר שרבי אלעזר מייצג את הדעה שהתפילה יסודה בעבודת קרבן התמיד הקבוע: "שנים ליום עולה תמיד". אך ר' יוחנן מכון לקרבנות הנדבה, נדבת היחיד, שקרבים כל היום ללא הגבלה בין שני קרבנות התמיד. ראו בהמשך הסוגיה שם שיטת רב יהודה בשם שמואל: "התפלל ונכנס לבית הכנסת ומצא ציבור מתפללין, אם יכול לחדש בה דבר מה - יחזור ויתפלל". היכולת לחדש בתפילה, שהוא דבר רצוי בכל תפילה, מחזקת את שיטת רבי יוחנן שאדם רשאי להוסיף תפילה בכל עת. ועוד נחזור לעניין החידוש בתפילה להלן. גם ממקור זה נראה שאין כוונת ר' יוחנן שכל היום יעסוק האדם בתפילה.

¹⁴ ראו דבריו ו**אכלת ושבעת** בפרשת עקב וכן **ברכת המזון** בפרשת מסעי.

¹⁵ כאן בירושלמי, העימות הוא בין תפילה לברכת המזון שנזכרת בפסוק מפורש בתורה. כאן חולק ר' יוחנן על ר' זעירא (או זירא) וסובר שוב שאין הדבר תלוי אם המצווה היא מהתורה או מדרבנן. בקריאת שמע ובברכת המזון חוזר וקורא או מברך משום שהם מצוות מהתורה, אבל בתפילה, חוזר ומתפלל משום שתפילת נדבה אין מוגבלת בזמן ויפה בכל עת. וכאן נוסף הביטוי: "שאין תפילה מפסדת". בתפילה לעולם אין הפסד, גם אם לא תהיה בכוונה הכי מושלמת. נראה שביטוי זה יכול להשלים יפה את אמירתו של רש"י לעיל: היא התפילה היא הברכה. אתה ר' זעירא מעדיף את ברכת המזון על פני התפילה ואני ר' יוחנן אומר לך: היא התפילה היא הברכה - אין תפילה מפסדת! ראו סיכום הנושא להלכה ברמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק י הלכה ו: "מי שנסתפק לו אם התפלל אם לא התפלל, אינו חוזר ומתפלל, אלא אם כן מתפלל תפילה זו על דעת שהיא נדבה. שאם רצה יחיד להתפלל כל היום תפילת נדבה יתפלל". ביחד עם הרמב"ם המובא בעערה 12, הרי לנו מענה ברור. ראו שאלה בסוף הערה 12

¹⁶ וזו הסיבה שאומרים לפני התפילה: "ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך", לאחר התפילה: "יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי" - שאזכה לחדש בתפילתי לפני אמירתה ושחידושי עליה לרצון בסיומה. ורבי יודן אמר את שניהם לפני התפילה. כל זה בקטע שקיצרנו והשמטנו.

בתפילה ונזכר שהתפלל, רב אמר: חותך, ושמואל אמר: אינו חותך. שמעון בר ווא אומר בשם רבי יוחנן: ולוואי שיתפלל אדם כל היום. למה? שאין תפילה מפסדת.¹⁷

ירושלמי ברכות פרק א הלכה ב – לימוד תורה, קריאת שמע ותפילה

תמן תנינן: מפסיקין לקרית שמע ואין מפסיקין לתפילה.¹⁸ אמר רבי אחא: קרית שמע דבר תורה, ותפילה אינה דבר תורה. אמר רבי בא: קריאת שמע זמנה קבוע ותפילה אין זמנה קבוע. אמר רבי יוסי קריאת שמע אינה צריכה כוונה ותפילה צריכה כוונה. ... רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי: כגון אנו שעוסקים בתלמוד תורה, אפילו לקרית שמע אין אנו מפסיקין. רבי יוחנן אמרה על גרמיה:¹⁹ כגון אנו שאין אנו עוסקים בתלמוד תורה אפילו לתפילה אנו מפסיקין. דין כדעתיה ודין כדעתיה.²⁰ רבי יוחנן כדעתיה, דאמר רבי יוחנן "ולוואי שיתפלל אדם כל היום" למה? שאין תפילה מפסדת.²¹

מדרש תנחומא פרשת מקץ סימן ט – שלום עליך המלך

"ואל שדי יתן לך רחמים" (בראשית מג יד).²² ילמדנו רבינו: עד כמה תפילות חייב אדם להתפלל בכל יום?²³ כך שנו רבותינו: אין מתפללין יותר מג' תפילות שתקנו אבות העולם. אברהם תקן תפילת שחרית שנאמר: "וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם" (בראשית יט כז) - ואין עמידה אלא תפילה, שנאמר: "ויעמוד פנחס ויפלל" (תהלים קו ל).²⁵ יצחק תקן תפילת מנחה, שנאמר: "ויצא יצחק לשוח" (בראשית כד סג), ואין שיחה אלא תפילה, שנאמר: "תפילה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו" (תהלים קב א). יעקב תקן תפילת ערבית, שנאמר: "ויפגע במקום" (בראשית כח א) ואין פגיעה אלא תפילה, שנאמר: "וְיָאֵתָה אֶל תְּתַפְּלַל בְּעַד הַעֵם הַזֶּה ... וְיָאֵל תִּפְגַּע בִּי וְכוּ" (ירמיהו ז טז).²⁶ ואף דניאל כתיב ביה: "וְזָמְנִין תְּלַתָּה בְּיוֹמָא הוּא בְּרַךְ עַל בְּרִכּוּהִי וּמְצַלָּא" (דניאל ו יא) ולא פירש באיזה שעה. עמד דוד ופירש: "ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי"

¹⁷ חזרנו לתפילה נטו ומה קורה לא במקרה של ספק אם התפלל אלא במקרה שנזכר שכבר התפלל. חותך, היינו מפסיק מיד, אומר רב. תפילה היא דבר קבוע במועדים ובנוסח ואין זה נאה שהאדם חוזר ומתפלל. אולי משום שהדבר נראה "כקורא באיגרת" – ואין להכביר מילים ללא צורך לפני המלך. "שאם בא לגומרה נמצא כמי שמקריב שני תמידין בשחרית שהוא עובר משום בל תוסיף" מסביר הר"ף על הדף. אבל שמואל בבבל ורבי יוחנן בארץ ישראל אומרים: ימשיך להתפלל. לפי "שאין תפילה מפסדת". הבאנו את הסוגיה מתחילתה משום שנראה שהדבר קשור במוטיב החידוש בתפילה, בעשייתה תחוננים ולא קבע. אפשר שגם רב יסכים במקרה של מי שיכול לחדש שיכול להמשיך בתפילות, אלא שהוא מטיל ספק ביכולת זו. הנושא של מי שעמד בתפילה ונזכר שהתפלל נדון בהרחבה בראשונים: הר"ף, רשב"א, רא"ש ואחרים כאן, ולהלכה, ראו שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפילה סימן קז סעיף א: "אם הוא מסופק אם התפלל, חוזר ומתפלל ואינו צריך לחדש שום דבר; אבל אם ברי לו שהתפלל, אינו חוזר ומתפלל בלא חידוש".

¹⁸ משנה היא במסכת שבת פרק א משנה ב שדנה בישיבה "סמוך למנחה" לפני הספר, כניסה לבית מרחץ וישיבה בדין. אבל הגמרא (בבלי שבת יא ע"ב) מסבירה שה"סיפא" של המשנה, הקטע שמצוטט כאן, מדבר על לימוד תורה. מפסיקים לקריאת שמע מיד עם הגיע זמנה ואין מפסיקין לתפילה. הכיצד?

¹⁹ על גרמיה – מדעתו הוא. את הדעה הקודמת מביא ר' יוחנן בשם ר' שמעון בר יוחאי, אך מביא דעה שנייה, סותרת, בשם עצמו.

²⁰ כל אחד כדעתו. רבי שמעון בר יוחאי כדעתו ור' יוחנן כדעתו.

²¹ ובמקבילה בבלי שבת יא ע"א: "דתניא: חברים שהיו עוסקין בתורה - מפסיקין לקריאת שמע, ואין מפסיקין לתפילה. אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא כגון רבי שמעון בן יוחי וחביריו, שתורתן אומנותן. אבל כגון אנו - מפסיקין לקריאת שמע ולתפילה". רבי שמעון שהעיד על עצמו ועל בנו שהם "בני עלייה" (סוכה מה ע"ב), שהתחבאו במערה שלוש עשרה שנה (דברינו ב"ג בעומר), שחלק על ר' ישמעאל בצורך לעסוק במלאכה (דברינו ואספת דגן בפרשת עקב) – הוא שתורתו אכן אומנותו, לא יפסיק מלימודו אפילו לא לקריאת שמע, אבל אנו איננו בדרגתו של רבי שמעון בר יוחאי, אומר ר' יוחנן. אנו נפסיק לא רק לקריאת שמע אלא גם לתפילה ומן הסתם גם לצרכי אנוש וחברה אחרים. התוספת בנוסח הירושלמי היא שוב האמירה: "ולוואי שיתפלל אדם כל היום למה שאין תפילה מפסדת". תוספת שבאה לומר שההפסקה מלימוד תורה לצורך תפילה איננה רק בשל פחיתות לימוד התורה שלנו שאינו כדרגתו של רשב"י, אלא גם בשל ערך התפילה. כדאי לאדם להפסיק מלימודו על מנת לעמוד ולהתפלל לפני קונו: וודאי תפילות החובה, ואולי גם לצורך תפילות נדבה ורגש מתרגש. שאם לא כן, אילו חיי רוח ויהדות הם בלי שפוך שיח ועטיפת הנפש? רק עיונים אינטלקטואליים?

²² על תפילה זו של יעקב שהייתה "לפי השעה" או "לעת מצוא" כפי שנראה להלן, מיוסד מדרש זה הן בשלוש התפילות הקבועות שייסדו חכמים: שחרית, מנחה, ערבית. והדבר אומר דרשני. ראו דברינו [אל שדי יתן לך רחמים](#) בפרשת מקץ.

²³ הדרשה שלהלן מקורה בגמרא ברכות כו ע"ב והיא בשיטת רבי יוסי ברבי חנינא שאומר: [תפילות אבות תקנום](#).

²⁴ פעמיים "וישכם אברהם בבוקר" יש במקרא. האחד אחרי הפיכת סדום כאשר אברהם עומד ומשקיף אל העולה מכיכר סדום והשני ליציאה לעקידה. באיזה משניהם תיקן אברהם תפילת שחרית? בזה שאחרי הפיכת סדום! הוא אברהם שעמד לפני ההפיכה והתעמת קשות עם הקב"ה, ראו דברינו [חלילה לך מעשות כדבר הזה](#) בפרשת וירא, וממי למדנו שעמידה היא תפילה? מפנחס ש"עשה פלילות עם קונו" (סנהדרין מד ע"א). תפילה היא גם מלשון פלילים. ראו שמואל א ב כה, דברי עלי לבניו.

²⁵ ולרגל הנסיבות בהן נכתב דף זה ("ימי הקורונה", תש"פ), כדאי להשלים את הפסוק: "וַיַּעֲמֵד פִּינְחָס וַיַּפְלֵל וַיַּתְעַצֵּר הַמַּגֵּפָה".

²⁶ פסוק זה, שחוזר גם בירמיהו יא יד מכיל בקטע שהשמטנו את המילים "רינה ותפילה" שמקורן בתפילת שלמה שראינו בגמרא ברכות בה פתחנו. ירמיהו אומר דבריו בכעס: לא אשמע אל הרינה ואל התפילה. ולפי פירושו לעיל, היינו לא לדברי השבח ולא לדברי הבקשות, לא לתפילת הציבור הקבועה, ולא לתפילת היחיד כנדבה או תחוננים.

(תהלים נה). לפיכך אין אדם רשאי להתפלל יותר משלש תפילות ביום.²⁷ ורבי יוחנן אמר: "ולוואי יתפלל אדם והולך כל היום!"²⁸

שאל אנטונינוס את רבינו הקדוש: מהו להתפלל בכל שעה? אמר ליה: אסור. אמר לו: למה? אמר לו: שלא ינהג קלות ראש בגבורה. לא קבל ממנו. מה עשה רבינו הקדוש? השכים אצלו אמר לו: קירי בדא.²⁹ לאחר שעה נכנס אצלו אמר לו: אמפרטור. ולאחר שעה אי"ל: שלום עליך המלך, אי"ל: מה אתה מבזה על המלכות? אי"ל: ישמעו אזניך מה שאתה מוצא מפיך! ומה אתה בשר ודם השואל בשלומך בכל שעה, אתה אומר כך, המבזה מלך מלכי המלכים הקב"ה על אחת כמה וכמה שלא יהא אדם מטריחו בכל שעה.³⁰

רבי יוסי בר חלפתא אומר: עתים הם לתפילה שנאמר: "ואני תפילתי לך ה' עת רצון" (תהלים סט) - אימתי עת רצון? בשעה שהצבור מתפללין.³¹ לפיכך צריך אדם להשכים לתפילה³² שאין לך גדולה מן התפילה. תדע, שהרי משה נגזר עליו שלא ליכנס לארץ ולא לראותה, ועל שהרבה בתפילה כתיב בו: "ויראהו ה' את כל הארץ" (דברים לד).³³ וכן חזקיה נתפלל ובטלה הגזרה. ואף יעקב כששלח את בניו למצרים נתפלל עליהם, שנאמר: "ואל שדי יתן לכם רחמים".³⁴

מחלקי המים

מים אחרונים: הגם ששיטת רבי יוחנן "ולוואי שיתפלל אדם כל היום" נכנסה להלכה (במגבלות מסוימות), היא לא התקבלה למעשה ונוסח התפילה הלך והתקבע עם השנים והמאורעות ואחרי תוספות רבות כהנה וכהנה לא נשאר מקום לספונטניות ורחשי הלב.³⁵ אבל במקביל הלך ותפס ספר תהלים, שמובאות רבות ממנו ראינו במדרשים לעיל, את מקומו לצד סידור התפילה. נראה שבעת שגיבשו חכמים את נוסח התפילה - "מטבע של תפילה"³⁶ (ירושלמי מגילה פרק ג הלכה ז), השאירו את האפשרות להוסיף ולחדש, אבל רק במקומות ובסדר מסוימים. ההתנגדות לשיטת רבי יוחנן, או אי הבנת כוונתו, נבעה אולי מהצורך למסד את התפילה ולהנהיג סדר תפילה אחיד בקהילות הפזורות בארץ ובחור"ל. רבי יוחנן וודאי לא חלק על כך, אבל ניסה בה בעת לשמר את תפילת הנדבה הפתוחה של היחיד - ברגעי שמחה והשלמה כברגעי דאגה וצרה, כיעקב בעת ששלח את בניו למצרים ולפני שפגש את עשו. זו מצאה את ביטויה בהדרגה בקריאת פרקי תהלים מחוץ לשעות התפילה הממוסדות, אבל גם בפיוטים ובחידוש תפילות בני זמננו שרק מעטים מהם זכו להיכנס למחזור וסידור התפילה. חלק מהמייית לב זו והרצון לחדש מובע אולי יותר בניגונים שהתחדשו למילים שהתקבעו. ראו הספר [ואני תפילתי](#) בעריכת הלל וייס, הוצאה לאור בית אל 1993.

²⁷ אלה תפילות החובה שייסדו חכמים שמקורן כאמור [באבות האומה](#) (ואז תפילת ערבית שווה בערכה לתפילות שחרית ומנחה) או בקרבנות התמיד שבבית המקדש (ואז תפילת ערבית היא רשות) ומצאו לכך סמך גם מהפסוקים בספר תהלים ודניאל. להן נוספת תפילת המוספים בשבתות ובחגים, ותפילת נעילה ביום הכיפורים ובתעניות.

²⁸ בסימן שאלה. אחרי שמיסדו את התפילה שלוש פעמים ביום, איך זה שר' יוחנן אומר: "ולוואי יתפלל אדם כל היום"?!
²⁹ תואר מלכותי שלא פורש. נוסחאות רבות יש בשתי מילים אלה. ראו המקבילה בתנחומא בובר מקץ סימן יא.

³⁰ הטרחה זו של המלך מתקשרת אולי גם עם האמירה: "חברותא כלפי שמיא". ראו בדין כוונה בקריאת שמע (ברכות לד א, מגילה כה א) וכן בגמרא בבא בתרא טז ע"א בביקורת על איוב. "חברותא" ופמיליאריות עם הקב"ה היא אפילו חוצפה! ראו גם איסור חכמים להפריז בשבח הקב"ה, ברכות לג ע"ב: "ההוא דנחית קמיה דרבי חנינא, אמר: האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעוז והיראוי החזק והאמיץ והודאי והנכבד. המתין לו עד דסיים, כי סיים אמר ליה: סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך?". לשון הפרזה או נדנדוד תוזר למלך הוא הטרדה אם לא ביזוי. לתשומת לב המרבים בתארים לבשר ודם ... לעניינינו, האם קבלנו תשובה לשאלה שנשאלה בסוף הקטע הקודם? האם הדרשן נשאר בביקורת על הצעת רבי יוחנן: "ולוואי שיתפלל אדם כל היום", או שניתן לפשר בין המשל (ההצגה) של רבי לאנטונינוס ובין דברי רבי יוחנן?

³¹ אם התפילה היא בעת רצון או אפילו יוצרת את שעת הרצון, אזי יש לנו לכאורה תמיכה בשיטת רבי יוחנן. את "עת הרצון" ניתן אולי גם לחבר ל"עת מצוא", ככתוב בתהלים לב ו: "על זאת יתפלל כל חסיד אליך לְעֵת מְצָא רֶק לְשֹׁטֵף מִיַּם רְבִים אֲלֵיו לֹא יִגְעֹר", גם אם עת מצוא זו היא עת צרה כמדרשים על פסוק זה. אבל רבי יוסי בר חלפתא לא מסכים וסבור שעת הרצון היא "בשעה שהצבור מתפללין". וחרנו לתוספות התפילה שנאמרות בצמוד לתפילה "אחר התפילה - אפילו כסדר וידוי של יום הכיפורים".
³² ולהתפלל עם הציבור.

³³ כאן אנו מגיעים לנושא ריבוי (אריכות) התפילה שכבר לא נספיק לדון בו הפעם. ראו כמקדמה ירושלמי ברכות ד א שם מוצגות פנים לכאן ולכאן בנושא ריבוי תפילה. כולל חנה אם עשתה כהוגן שהרבתה להתפלל או שמא לא. ובאשר למשה שזכה לראות את הארץ, ראו ספרי במדבר פרשת פינחס פיסקא קלו: "את הארץ אשר תראה - מגיד שראה משה בעיניו מה שלא הלך יהושע ברגליו".

³⁴ תפילתם של משה (שנענתה חלקית) ושל חזקיהו ויעקב (שנענו) היא אולי הסיום שחיפשנו. הנה תפילות יחיד, ולא רק של תודה ונדבה (אצל חזקיהו יש את שתיהן!) "לעת מצוא" וב"עת רצון" מתקבלות ונענות. ועדיין שילוב התפילות הממוסדות דווקא בדרשה על תפילתו של יעקב "ואל שדי יתן לכם רחמים" צריכה עיון ולימוד נוסף.

³⁵ מספר לא מעט של חיבורים לתולדות התפילה והתפתחותה ראו אור במרוצת השנים. כולל "סדר בסידור" שראה אור לאחרונה.

³⁶ זו התשובה לשאלה במים הראשונים מה לתפילה ולמטבע.